

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.14:347.963

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.22>

Андрєєв І. П.,

адвокат, аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ АДВОКАТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У статті досліджуються інституційно-правові детермінанти формування доказової бази адвокатом у кримінальному провадженні. Проаналізовано нормативно-правове регулювання доказової діяльності сторони захисту, її процесуальні можливості та обмеження у зборі та поданні доказів. Висвітлено доктринальні підходи до визначення ролі адвоката в доказуванні та встановлення обставин кримінальної справи. Змагальність кримінального процесу розглянута як ключовий принцип, що забезпечує баланс між сторонами та надає адвокату процесуальні інструменти для активної участі у доказовій діяльності.

Окрема увага приділена аналізу правових механізмів отримання доказів стороною захисту, зокрема права на витребування документів, можливості проведення адвокатських розслідувань, залучення експертів і спеціалістів, отримання пояснень від свідків та використання новітніх технологій у доказовому процесі. Визначено основні проблеми реалізації права на збирання доказів, зокрема труднощі у доступі до певних категорій інформації, обмеженість доказових інструментів у порівнянні з можливостями сторони обвинувачення, а також практичні аспекти використання доказів, отриманих адвокатом, у судовому розгляді.

Розглянуто питання допустимості та належності доказів, отриманих адвокатом, у контексті судової практики та міжнародних стандартів кримінального процесу. Проведено порівняльний аналіз підходів різних правових систем щодо оцінки доказової діяльності захисника, а також впливу практики Європейського суду з прав людини на розширення доказових можливостей адвокатури. Особливу увагу приділено правозастосовним проблемам визнання доказів, отриманих захисником, а також процесуальним гарантіям, що забезпечують рівність сторін у кримінальному провадженні.

У статті також розглядається питання використання цифрових технологій у доказовій діяльності адвоката, зокрема застосування OSINT-методів. Окреслено перспективи розвитку доказової діяльності адвоката у кримінальному процесі, зокрема через удосконалення нормативного регулювання, запровадження нових механізмів доказування, розширення процесуальних можливостей сторони захисту та підвищення ролі адвокатських розслідувань. Визначено необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій Європейського суду з прав людини та основоположних принципів кримінального судочинства в країнах ЄС.

Зроблено висновки про необхідність удосконалення законодавчих положень, що регламентують діяльність адвоката у кримінальному процесі, а також розробку методичних рекомендацій щодо ефективного використання доказової бази стороною захисту. Запропоновано шляхи підвищення ефективності адвокатської доказової діяльності через розширення процесуальних гарантій змагальності та рівності сторін у кримінальному процесі.

Ключові слова: адвокат, доказова база, кримінальне провадження, доказування, змагальність, допустимість доказів, адвокатське розслідування, судова практика, міжнародні стандарти, електронні докази, OSINT, кримінальний аналіз.

Andrieiev I. P. Institutional and legal determinants of evidence formation by an attorney in criminal proceedings

Abstract. The article explores the institutional and legal determinants of evidence formation by a defense counsel in criminal proceedings. The study analyzes the regulatory framework governing the evidentiary activities of the defense, examining its procedural capabilities and limitations in collecting and presenting evidence. Doctrinal approaches to defining the role of a defense attorney in proving and establishing the

circumstances of a criminal case are highlighted. The adversarial nature of criminal proceedings is considered a key principle that ensures a balance between the parties and provides defense counsel with procedural tools for active participation in the evidentiary process.

Particular attention is given to analyzing the legal mechanisms available for obtaining evidence by the defense, including the right to request documents, conduct attorney-led investigations, engage experts and specialists, obtain witness statements, and use modern technologies in the evidentiary process. The article identifies key challenges in exercising the right to gather evidence, including difficulties in accessing specific categories of information, the limited evidentiary tools available to the defense compared to the prosecution, and practical issues concerning the use of evidence obtained by attorneys in court proceedings.

The study examines the admissibility and relevance of evidence collected by defense counsel within the context of judicial practice and international criminal procedure standards. A comparative analysis of different legal systems' approaches to assessing the evidentiary activities of defense counsel is conducted, along with an examination of the influence of the European Court of Human Rights' case law on expanding the evidentiary capabilities of the legal profession. Special attention is devoted to the legal challenges of recognizing evidence obtained by defense counsel and the procedural safeguards ensuring equality between the parties in criminal proceedings.

The article also addresses the role of digital technologies in the evidentiary activities of defense attorneys, particularly the application of OSINT methods. The prospects for the development of evidentiary activities in criminal proceedings are outlined, including improvements in regulatory frameworks, the introduction of new evidentiary mechanisms, the expansion of the defense's procedural capabilities, and the enhancement of attorney-led investigations. The need for further academic research focused on adapting national legislation to international standards, particularly the recommendations of the European Court of Human Rights and the fundamental principles of criminal justice in EU countries, is emphasized.

The article concludes by highlighting the necessity of improving legislative provisions governing defense counsel's activities in criminal proceedings and developing methodological guidelines for the effective use of the evidentiary base by the defense. Various approaches to enhancing the effectiveness of attorneys' evidentiary activities are proposed, including strengthening procedural guarantees of adversariality and equality between the parties in criminal proceedings.

Key words: *defense counsel, evidentiary base, criminal proceedings, evidentiary process, adversariality, admissibility of evidence, attorney-led investigation, judicial practice, international standards, electronic evidence, OSINT, criminal analysis.*

Постановка проблеми. Формування доказової бази адвокатом у кримінальному провадженні є одним із ключових аспектів реалізації принципу змагальності та забезпечення права на справедливий суд. Водночас, чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить низку обмежень і невизначеностей щодо процесуальних можливостей сторони захисту у зборі та поданні доказів, що створює істотні труднощі у правозастосовній практиці.

З одного боку, адвокат як представник сторони захисту має право витребувати документи, отримувати пояснення від свідків, залучати експертів та використовувати результати незалежних розслідувань у доказовій діяльності. З іншого боку, процесуальні механізми реалізації цих прав є менш ефективними порівняно з інструментами сторони обвинувачення, що може ставити захист у нерівні умови. Зокрема, існують проблеми, пов'язані з доступом адвоката до інформації, необхідної для доведення невинуватості або

спростування позиції обвинувачення, складнощі у забезпеченні допустимості та належності отриманих доказів, а також ризики їх оскарження під час судового розгляду.

Крім того, відсутність належної регламентації використання адвокатських розслідувань та новітніх технологій у процесі доказування вимагає вдосконалення законодавчих норм і правозастосовної практики. Зокрема, використання цифрових доказів, OSINT-методологій та експертних досліджень, які активно застосовуються у сучасному кримінальному процесі, потребує додаткового нормативного врегулювання. Отже, проблема формування доказів адвокатом у кримінальному провадженні потребує комплексного дослідження з позиції теорії та практики кримінального процесу, аналізу міжнародного досвіду та розробки пропозицій щодо удосконалення правового регулювання доказової діяльності сторони захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваної проблема-

тики знайшли своє відображення у наукових працях таких дослідників, як Ю. Алєнін, О. Балалацька, О. Баулін, Ю. Грошевий, І. Гловюк, Є. Коваленко, О. Кучинська, Л. Лобойко, В. Шибіко та інших. У їхніх дослідженнях висвітлюються питання доказової діяльності сторони захисту, змагальності кримінального процесу, допустимості доказів та правового статусу адвоката у кримінальному провадженні. Наукові роботи зазначених авторів містять аналіз правового регулювання доказової діяльності адвоката, визначення її меж та особливостей у контексті міжнародних стандартів кримінального судочинства. Досліджується проблема доказування в умовах процесуальних обмежень сторони захисту, а також оцінюються можливості застосування адвокатських розслідувань та цифрових технологій у зборі доказів. Попри значний внесок у дослідження цього питання, проблема формування доказової бази адвокатом залишається актуальною, оскільки потребує подальшого наукового осмислення у світлі сучасних змін кримінального процесуального законодавства, інтеграції України до європейського правового простору та розвитку новітніх технологій у кримінальному провадженні.

Метою статті є комплексне дослідження інституційно-правових детермінант формування доказової бази адвокатом у кримінальному провадженні. Зокрема, аналізуються нормативно-правові засади доказової діяльності сторони захисту, її процесуальні можливості та обмеження у зборі та поданні доказів, а також проблеми правозастосування в цій сфері. Окрема увага приділяється визначенню ролі адвоката у забезпеченні змагальності процесу, дослідженню правових механізмів отримання доказів стороною захисту, а також оцінці допустимості та належності доказів, зібраних адвокатом, у контексті судової практики та міжнародних стандартів. На основі проведеного дослідження стаття спрямована на формування науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання доказової діяльності адвоката, усунення законодавчих прогалин та підвищення ефективності механізмів захисту у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Чинні положення сучасної наукової доктрини стосовно формування доказів стороною захисту з одного боку є досить зрозумілими для фахівців галузі, водночас, потребують додаткових досліджень. Водночас, традиційно під поняттям формування доказів часто розуміється аспект їх збирання. Зокрема О.В. Баулін конкретизує, що формування доказів здійснюється під час пізнавально-посвідчуваної діяльності уповноваженого суб'єкта і завжди передбачає перетворення слідів злочину передбаченим законним шляхом на належну процесуальну форму – показання, речові докази і висновки експерта. [1, с. 76]. Поруч із тим, на нашу думку, такий підхід є досить вузьким адже він відсікає питання мисленнєвої діяльності уповноваженого суб'єкта, виключає питання та можливості креативізму та іншого підходу до трактування тих чи інших обставин та фактів в аспекті формування доказів. На нашу думку, питання гносеологічної, аналітичної та психологічної складової, які фактично присутні під час взаємодії адвоката з матеріалами кримінальної справи безпосередньо впливають на здатність формування адвокатом правової позиції, стратегії захисту та розуміння того, що може бути доказом у справі на підтримку аргументів адвоката.

Процесуальні можливості адвоката у формуванні доказової бази у кримінальному провадженні є важливим аспектом реалізації принципу змагальності. Відповідно до частини 1 статті 92 КПК України, основний обов'язок щодо збору, перевірки та оцінки доказів покладено на слідчого і прокурора, а в окремих випадках – на потерпілого [2].

Однак, наявне у сторони захисту право на самостійне збирання доказів, що дозволяє адвокату відігравати активну роль у встановленні фактичних обставин справи, доцільно сприймати як можливість сторони захисту формувати докази, які мають бути сприйняті судом. Це, на нашу думку, має включати можливість витребування документів, подання клопотань про проведення слідчих дій, залучення експертів, отримання пояснень від свідків та використання сучасних методів збору інформації, зокрема із використанням

цифрових технологій та, в тому числі, використання методології OSINT.

Водночас у процесі формування доказів необхідно приділяти увагу розвитку аналітичної складової при обробці інформації, яка може мати доказове значення або бути важливою для досудового розслідування загалом. При цьому сам інститут доказування в правовій доктрині певною мірою втрачає свою актуальність та зазнає впливу внаслідок дискусій щодо застосування сучасних методологій OSINT для роботи з оперативно значущою інформацією, що має цінність як для органів досудового розслідування, так і для сторони захисту [9, с. 677; 10, с. 393; 11, с. 246].

Як зазначалося вище, значну роль у доказовій діяльності адвоката відіграє механізм витребування доказів, передбачений статтею 93 КПК України [2]. Ця процедура дозволяє стороні захисту запитувати необхідні документи та інші матеріали для підтвердження своєї позиції. Однак, її реалізація може бути ускладнена через формальні перепони з боку державних органів або приватних осіб. Альтернативою є тимчасовий доступ до речей і документів, який регламентується статтею 159 КПК України [2]. Попри певну схожість із витребуванням доказів, цей механізм має інше функціональне призначення, оскільки спрямований на забезпечення можливості органів слідства отримати потенційно важливі докази у разі загрози їхнього знищення або приховування. Основними відмінностями між цими процедурами є суб'єктний склад (витребування доступне для всіх сторін процесу, тоді як тимчасовий доступ ініціюється слідчим чи прокурором), мета (витребування використовується для формування доказової бази, а тимчасовий доступ – для забезпечення слідчих дій) та умови реалізації (витребування може здійснюватися шляхом подання клопотання, тоді як тимчасовий доступ вимагає судового дозволу).

У такому аспекті, різні дії тої чи іншої сторони, стосовно збирання та дослідження доказів трактуються вченими по-різному. Так, деякі науковці розрізняють поняття «перевірка» та «дослідження» доказів, вважаючи їх самостійними елементами доказування

[3, с. 93-94], тоді як більшість науковців розглядають їх як синонімічні [4, с. 29]. Водночас у науковій літературі висловлюється думка, що дослідження доказів у суді першої інстанції не обмежується лише їхньою перевіркою. Так, М.М. Стоянов зазначає, що замість виокремлення перевірки та оцінки як окремого елемента доказування, слід розглядати дослідження доказів як комплексний процес [5, с. 5].

Доцільно підтримати позицію М.А. Погорецького, який зазначає, що використання доказів передбачає їх застосування для встановлення фактів і обставин, значущих для кримінального провадження, а також для обґрунтування сторонами своєї правової позиції [6, с. 21].

Дискусійною є думка М. Є. Шумила, який зазначає, що докази формуються в різних процесуальних умовах. Досудові докази використовуються лише під час розслідування, тоді як у суді вони стають вихідним матеріалом для подальшого дослідження. Їх визнання судовими доказами можливе лише після інтерпретації сторонами в судовому засіданні, де відбувається «гостре» процесуальне доказування [7, с. 86]. М. А. Погорецький зазначає, що «процесуальними доказами» є всі докази, використані на будь-якій стадії кримінального процесу, тоді як термін «судові докази» доцільно застосовувати лише на судових стадіях [8, с. 36].

Окрім традиційних методів отримання доказів, адвокати активно використовують альтернативні способи збору інформації. Зокрема, адвокатські розслідування дозволяють отримувати пояснення від осіб, що володіють важливою інформацією, без необхідності їх офіційного допиту. Також широко застосовується залучення незалежних експертів для проведення досліджень, що можуть поставити під сумнів докази сторони обвинувачення або спростувати їхню доказову базу. Проте, попри розширені повноваження захисника, існують проблеми, пов'язані з допустимістю та належністю доказів, отриманих адвокатом. У судовій практиці часто зустрічаються випадки, коли докази сторони захисту не визнаються належними через відсутність процесуального статусу окремих дій

адвоката. Це ставить перед законодавцем завдання вдосконалення нормативного регулювання та розробки чітких критеріїв оцінки таких доказів.

На нашу думку, перспективи розвитку доказової діяльності адвоката у кримінальному провадженні пов'язані з розширенням його процесуальних можливостей, імплементацією міжнародних стандартів у національне законодавство та підвищенням ефективності використання сучасних методів доказування. Законодавче закріплення адвокатських розслідувань, вдосконалення критеріїв допустимості доказів, отриманих стороною захисту, та забезпечення рівності процесуальних можливостей адвоката та прокурора сприятиме зміцненню змагальності кримінального процесу та справедливості правосуддя. Окремо слід наголосити на необхідності підвищення юридичних гарантій захисника у контексті застосування адвокатських розслідувань. У міжнародній практиці існують приклади ефективного використання приватних розслідувань адвокатами, що є визнаним джерелом доказів. В Україні ж такі розслідування досі не мають чіткого процесуального статусу, що створює ризики невизнання отриманих у їх межах доказів. Враховуючи це, доцільним є законодавче врегулювання адвокатських розслідувань із закріпленням їхнього правового статусу в КПК України, зокрема в частині отримання, фіксації та подання доказів.

Як відомо, змагальність сторін є фундаментальним принципом кримінального процесу, що гарантує рівність сторін при доказуванні та розгляді справи. У кримінальному провадженні цей принцип покликаний створити баланс між стороною обвинувачення, яка має доступ до широкого кола слідчих повноважень, та стороною захисту, яка реалізує право на представлення альтернативної версії подій, оскарження доказів обвинувачення та подання власних доказів. Проте практика свідчить, що можливості адвоката у формуванні доказової бази суттєво обмежені порівняно з повноваженнями слідчого та прокурора. Зокрема, захисник не має права ініціювати проведення слідчих дій без дозволу слідчого або суду, що часто створює перешкоди у доступі до важливої доказової

інформації. Наприклад, адвокат може подати клопотання про проведення експертизи або допит свідка, але рішення про доцільність таких дій приймає слідчий чи прокурор, які можуть відмовити у їх проведенні. Окрім того, адвокат стикається з проблемами під час витребування документів або доступу до інформації, необхідної для спростування обвинувачення. Формальні відмови у наданні матеріалів, посилення на конфіденційність або державну таємницю, а також ігнорування адвокатських запитів суттєво ускладнюють реалізацію права на захист. Такі обмеження призводять до ситуацій, коли сторона захисту опиняється у менш сприятливому становищі порівняно з обвинуваченням, що порушує принцип рівності сторін у кримінальному процесі. Таким чином, хоча законодавство гарантує стороні захисту право на самостійний збір доказів, практика його реалізації залишається обмеженою. Це свідчить про необхідність удосконалення механізмів доказової діяльності адвоката для забезпечення справжньої рівності між сторонами у процесі доказування.

Відтак, вважаємо, що актуальним у питаннях формування доказів стороною захисту є необхідність вдосконалення та розширення процесуальних можливостей сторони захисту, фактично адвокат повинен мати рівні можливості із стороною обвинувачення у формуванні доказової бази, включаючи право на проведення адвокатських розслідувань, витребування документів та допит свідків. Не менш важливим є впровадження сучасних методів доказування в цілому, адже сторона обвинувачення та сторона захисту, як і судова практика мають враховувати сучасний стан та можливості розвитку цифрової криміналістики, використання електронних доказів, OSINT-методів та інших технологічних інструментів у доказовій діяльності.

Висновки та пропозиції. Діяльність адвоката щодо формування доказів у кримінальному провадженні є ключовим елементом реалізації принципу змагальності та рівності сторін. Однак аналіз чинного кримінального процесуального законодавства та судової практики свідчить про наявність значних обмежень у процесуальних

можливостях сторони захисту щодо збору та використання доказів. Хоча КПК України формально передбачає право адвоката на самостійне збирання доказів, на практиці це право обмежене як через відсутність належних механізмів реалізації, так і через складнощі, пов'язані з оцінкою допустимості таких доказів у суді. Основними проблемами є обмежений доступ адвоката до документів та інформації, складнощі у витребуванні доказів без сприяння органів слідства, формальне ставлення судів до доказів, зібраних захистом, а також відсутність процесуального статусу адвокатських розслідувань.

Такі чинники створюють ситуацію, за якої сторона обвинувачення має значно ширші можливості у доказуванні своєї позиції, що суперечить принципу рівності сторін у кримінальному процесі. З метою усунення цих недоліків необхідне комплексне вдосконалення законодавчого регулювання доказової діяльності адвоката. Зокрема, доцільно розширити процесуальні можливості адвоката шляхом закріплення на рівні КПК України права на адвокатські розслідування з визначенням їхнього процесуального статусу та обов'язковістю врахування отриманих результатів судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 1 (47). С. 75-81.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
4. Крушинський С.А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.
5. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.
6. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. Право України. 2014. № 10. С. 12-25.
7. Шумило М.Є. Досудові і судові докази у КПК України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 82-86.
8. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1 (3) С. 1-55.
9. Биков І.О. Роль кримінального аналізу у забезпеченні національної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 676-678. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/167>
10. Биков І.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності слідчих та оперативних підрозділів у боротьбі з економічними злочинами. Право і суспільство. 2024. № 1. Т. 2. С. 392 – 396. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.59>
11. Биков І.О., Павлютін Ю.М. Актуальні проблеми забезпечення доказів в адміністративному процесі. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 4. Ч. 3. С. 245-249. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.41>